

In deze geïllustreerde editie van de *Homo Ludens* is ervoor gekozen om geen voetnoten en annotaties van Johan Huizinga op te nemen.

Voor de wetenschappelijke editie van de *Homo Ludens*, kunt u de heruitgave uit 2008, *Homo Ludens – Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur* met ISBN 978 90 8964 003 1 raadplegen.

Fotoresearch: Nicole Robbers, NRC
Lithografie: Hilko Visser
Fotografie: Vincent Mentzel, NRC
Grafisch ontwerp: Studio Frederik de Wal, Scheluiden

ISBN 978 90 8964 194 6
E-ISBN 978 90 4851 189 1
NUR 612 / 694

© Erven Huizinga Estate – J. Kist / Amsterdam University Press, Amsterdam 2010

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

HOMO LUDENS

PROEVE
EENER BEPALING VAN
HET SPEL-ELEMENT
DER CULTUUR

DOOR

JOHAN HUIZINGA

MET FOTO'S VAN VINCENT MENTZEL

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD 8

VOORREDE – INLEIDING 10

I AARD EN BETEKENIS VAN HET SPEL ALS CULTUURVERSCHIJNSEL 13

II CONCEPTIE EN UITDRUKKING VAN HET BEGRIP SPEL IN DE TAAL 51

III SPEL EN WEDIJVER ALS CULTUURSCHEPPENDE FUNCTIE 76

IV SPEL EN RECHTSPRAAK 113

V SPEL EN KRIJG 130

VI SPEL EN WIJSHEID 151

VII SPEL EN POËZIE 169

VIII DE FUNCTIE DER VERBEELDING 194

IX SPELVORMEN DER WIJSBEGEERTE 210

X SPELVORMEN DER KUNST 225

XI BESCHAVINGEN EN TIJDPERKEN *SUB SPECIE LUDI* 246

XII HET SPELELEMENT DER HEDENDAAGSE CULTUUR 280

INDEX FOTO'S VINCENT MENTZEL 311

VOORWOORD

Tijdens de Tweede Wereldoorlog zat de historicus Johan Huizinga samen met Tinbergen een tijd lang in het gijzelaarskamp Beekvliet in Sint Michielsgestel. Huizinga vertrouwde hem toe dat hij zich eraan ergerde dat de luisteraars naar de vele lezingen die daar werden gehouden, zich zo kritiekloos van alles en nog wat lieten wijsmaken. Daarop vatte Tinbergen het idee op om een herdenkingsbijeenkomst te organiseren ter nagedachtenis aan de verzonnen componist William Spark. Hij was weliswaar van Engelse afkomst, maar te Amsterdam geboren en postuum zelfs geëerd met een straatnaam in de Concertgebouwboulevard: de Willem Sparkweg. Het voornemen was om het te doen voorkomen alsof Spark in 1843, precies een eeuw eerder, was overleden. Om de bezetter niet onnodig te provoceren, zo werd rondgefluiserd, kon Sparks naam in het openbaar beter ongenoemd blijven. Die kwam daarom niet voor in de aankondiging van de bijeenkomst, die lezing beloofde te gaan over Spark als musicus, als componist en als muziektheoreticus, en bovendien de uitvoering van enkele muziekstukken van zijn hand, zoals *l'Oiselet sur la branche*. Dus in die tijd al werkten een alfa en een bèta, nota bene door toedoen van de Duitse bezetter, nauw samen: de *practical joker* Huizinga, die in 1938 zijn boek *Homo Ludens* had gepubliceerd, en Tinbergen, een van de belangrijkste grondleggers van de gedragsbiologie. Helaas leidde dit na de oorlog niet tot een biologische benadering van spelgedrag in de cultuur. Eeuwig zonde, want dat had met dit sprankelende duo wel heel bijzonder kunnen uitpakken. Spraken zij in Beekvliet over de mogelijke functie van sociaal spel? De trommelduels van de Groenlandse Inuit kregen in *Homo Ludens* ruimschoots aandacht. Huizinga werd daarover zonder twijfel door Tinbergen ingelicht.

Het fenomenale van *Homo Ludens* is dat Huizinga op de meest uiteenlopende terreinen als rechtspraak, muziek, kunst, poëzie, maar ook krijg, het spelelement wist aan te wijzen. Verfrissend is de visie van hedendaagse evolutionisten dat seksuele selectie bij de vormgeving van die bezigheden een beslissende rol zou hebben gespeeld. Het zou, naar mijn idee, erg de moeite waard zijn de onderwerpen van Huizinga met de seksuele selectietheorie van Darwin en zijn hedendaagse geestesverwanten opnieuw te bezien en te lijf te gaan.

In *Homo Ludens* betreft Huizinga regelmatig tribale samenlevingen in zijn betoog om duidelijk te maken hoe diep het spelelement wortelt in ritueel, cultus en religie. Hij wees erop dat het zeldzaam is dat je een bepaalde cultus, rite of protoreligie van Papoea's of Inuit uit spel of wedstrijd kunt reconstrueren. Het zou wel heel toevallig zijn als je er als veldonderzoeker net bij bent als die ontwikkeling zich voltrekt. Maar het is niet altijd nodig om ver weg te gaan om van het ontstaan van een ritueel een glimp op te vangen. Vorig jaar raakte ik vanwege de verstrooiing van de as van een muzikale tante verzeild op begraafplaats Westgarde in Amsterdam Osdorp. Daar bevond zich een minivoetbalveld, waarop niet gevoetbald mocht worden. Het was rechthoekig en mat 12 bij 15 meter. Op dit zorgvuldig onderhouden gras, afkomstig van het oude Ajaxstadion De Meer, kunnen trouwe fans na hun crematie hun as laten verstrooien. Zo blijven zij zelfs postuum nog met hun club verbonden.

Tijs Goldschmidt

Deze tekst werd eerder uitgesproken tijdens de Huizinga-lezing 'Doen alsof je doet alsof' uit 2007.

VOORREDE – INLEIDING

Toen wij mensen niet zo verstandig bleken als een blijder eeuw in haar verering van de Rede ons gewaand had, heeft men als benaming van onze soort naast *homo sapiens* die van *homo faber*, de mens-maker, gesteld. De term was minder treffend dan de eerste, want *faber* is ook menig dier. Wat van maken geldt, geldt ook van spelen: tal van dieren spelen. Toch schijnt mij *homo ludens*, de spelende mens, een even essentiële functie aan te duiden als het maken, en naast *homo faber* een plaats te verdienen.

Het is al een oude gedachte die getuigt, dat bij doordenken tot de bodem van ons kennen alle menselijk handelen slechts een spelen schijnt. Wie aan deze metafysische conclusie genoeg heeft, moet dit boek niet lezen. Mij schijnt zij geen reden, om de onderscheiding van het spel als een eigen factor in al wat in de wereld is, te laten varen. Sinds lange tijd ben ik steeds stelliger tot de overtuiging gekomen, dat menselijke beschaving opkomt en zich ontplooit in spel, als spel. Van 1903 af zijn er sporen van dit inzicht in mijn geschriften aan te treffen. In 1933 wijdde ik aan dit onderwerp mijn oratie als Rector der Leidse Universiteit, onder de titel: *Over de grenzen van spel en ernst in de cultuur*. Toen ik vervolgens deze rede twee maal nieuw bewerkte, eerst voor een voordracht te Zürich en te Wenen (1934), daarna voor een in Londen (1937), gaf ik er de titel aan: *Das Spiel-element der Kultur, The Play Element of Culture*. Beide malen corrigeerden mijn gastheren: - *in der Kultur*, - *in Culture*, en telkens weer schrapte ik de praepositie en herstelde de genitief. Immers het was voor mij niet de vraag, welke plaats het spel temidden van de overige cultuur-verschijnselen inneemt, maar in hoeverre de cultuur zelf spelkarakter draagt. Het was er mij om te doen – en het is het ook in deze uitgewerkte studie – het begrip spel, als ik het zo mag uitdrukken, te integreren in dat der cultuur.

Spel wordt hier opgevat als een cultuurverschijnsel, niet of niet in de eerste plaats als een biologische functie, en behandeld met de middelen van een cultuurwetenschappelijk denken. Men zal bemerken, dat ik mij van de psychologische interpretatie van het spel, hoe belangrijk zij ook is, zoveel mogelijk onthoud, en dat ik van de begrippen en verklaringen der volkenkunde, ook waar ik etnologische feiten te vermelden heb, slechts een zeer beperkt gebruik maak. De term magisch, bij voorbeeld, zal men maar een enkele keer aantreffen, die van mana en dergelijke in het geheel niet. Indien ik mijn betoog in stellingen samenvatte, zou een er van luiden, dat de etnologie en de haar verwante wetenschappen aan het begrip spel te weinig plaats inruimen. Mij was althans de algemeen gebruikelijke terminologie ten opzichte van het spel niet voldoende. Ik had voortdurend behoefte aan een adjectief bij spel, dat eenvoudig uitdrukt 'wat tot spel of spelen behoort'. Speels kon daartoe niet dienen, het heeft een te speciale nuance van betekenis. Men veroorlove mij daarom het woord ludiek in te voeren. Al is de veronderstelde grondvorm in het Latijn onbekend, in het Frans komt het woord als *ludique* in psychologische geschriften voor.

Terwijl ik mijn werk aan de openbaarheid prijsgeef, bekruipt mij de vrees, dat velen, ondanks al de arbeid, die erin steekt, het een onvolledig gedocumenteerde improvisatie zullen achten. Het is nu eenmaal het lot van hem, die cultuurproblemen behandelen wil, zich telkens te moeten wagen op velerlei gebied, dat hij niet genoegzaam beheerst. Alle tekorten aan kennis eerst nog aanvullen was voor mij buitengesloten, en met het verantwoorden van elk détail door een verwijzing heb ik het mij gemakkelijk gemaakt. Het werd voor mij nu schrijven of niet schrijven. Van iets wat mij zeer ter harte ging. Dus heb ik geschreven.

Leiden, 15 juni 1938